

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Տ Ն տ Ե խ ա կ ա ն Ե շ Բ ն ա կ ա ն

Գ Ի Տ Ե Լ Ե Ա Յ

ԺԲ. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 23.

1854

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐԻ 1.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Քիչ խօսք . Աղէկ մտածե . Գաղտնիքդ պահե : (Տես երես 323)

Քիչ խօսիլը իմաստութիւն է իրաւ . բայց աւելի իմաստութիւն է աղէկ ու մտածելով խօսիլը . որչափ մարդ կայ՝ որ խօսելէն ետքը կը մտածէ . բայց բանը բանէն անցաւ , խօսքը թռաւ գնաց , անկէ ետքը մտածելը շատ ուշ է : Չանա որ եթէ կարելի է՝ առանց առաջուց մտածելու բան մը չխօսիս : Եւայէ իմաստնոյն ինչ կըսէ . “ Դուռ մը դիր բերնիդ , և ամուր կղպանք մը . հալեցուր ոսկիդ , հալեցուր արծաթդ ու շինէ քեզի մէկ կշիռք մը՝ կշռելու քու խօսքերդ . և մէկ սանձ մը՝ բռնելու քու շրթունքդ , որ չըլլայ թէ այնպիսի խօսք մը ելլէ բերնէդ՝ որ փաստակար ըլլայ քեզի կամուր :

ընչին , և որ վերաւորէ զուրիշն ու քեզի նախատինք ըլլայ , : Առանց մտածութեան զրուցուած խօսքերէն որչափ չարիք ու խռովութիւն չեն եղած , և մէկ անպատշաճ խօսք մը քանիններուն զըղման ու ցաւերու պատճառ չէ եղած :

Եւ որովհետեւ խօսակցութեանց մէջ սխալիլը աւելի դժուար է , հոն պէտք է աւելի արթնութիւն ունենայ մարդ , ուր որչափ աւելի խոհեմութիւն բանեցրնէ՝ շատ չէ : Ա՛նչեւ որ մարդ իր լեզուն կառավարել չգիտնայ , ուրիշի սիրտն ու համարմունքը չկրնար վաստակիլ : Այլ որ գիտէ անուշ խօսիլ , քիչ խօսիլ , իր ծանրութիւնը պահել , ըստ տեղւոյն պղտիկնալ , խնտացողին

հետ խնտալ, և խնտալու ատեն վայել չութեան դէմքան մը չընել, այնպիսին անտարակոյս սիրելի կ'ըլլայ ու պատուական :

Բայց մարդիկ ուրիշներուն սերն ու համարմունքը վաստակիլ ջանալու տեղ, կարծես որ աւելի արհամարհուիլ կ'ուզեն ու ատելի ըլլալ՝ զուրիշները բանի տեղ չդնելով, ծանր ու դպչելու խօսքեր ըսելով, որոնք շատ հեղու իրենց վրայ կը դառնան . վասն զի ով որ չվայլածը կը զրուցէ, սովորաբար չուզածը կը լսէ : Պօլսեցի շատախօս իմաստակին մէկը նոր եկած դրսեցւոյ մը հետն իյնալով՝ կերպ կերպ հարցմունքներ կ'ընէր, որ անոր շփոթած պատասխաններովն ինքը զուարճանայ . վերջապէս հարցուց անոր ընկերութեան մը մէջ՝ թէ « Ի՞նչ է « Կապիւ », ի՞նչ է « Կապիւ » և ի՞նչ « Կապիւ » . որուն վարպետորդի դըրսեցին առանց շփոթելու այս պատասխանը տուաւ . « Ի՞նչն այն է՝ զորն որ դու չես հասկընար, « Կապիւ » զորն որ ահա կ'ընես, « Կապիւ » զորն որ դուն կ'արժես » :

Որովհետեւ աղէկ խօսիլը որչափ մեծ ու հարկաւոր բան է՝ այնչափ ալ դժուար ու սակաւագիւտ, մէկ քանի կանոններ կու տան իմաստունք, որոնք խօսակցութեան մէջ շատ պէտք ըլլալնուն՝ միտք պահելը հարկաւոր է միշտ : « Լորիտասարդ, կ'ըսէ Սուրբ Վիլլըր, նայէ որ մեծերու մէջ մեծ մեծ չխօսիս, ծերոց առջին շատ չխօսիս . փայլակն ու որոտմունքը կարկուտ կը գուշակեն, քաղցր ու շորհալի կերպը՝ համեստութիւն . և քու յարգող ու պատկառող կերպդ ամենուն սիրտը քեզի կը քաշէ » : Իրաւ ով է որ չսիրէ այն երիտասարդը, որ ուշադրութեամբ մտիկ կ'ընէ, և խօսելու տեղը գայ նէ՝ այնպէս չափով, կշռով ու խելքով կը խօսի, որ մտիկ ընողները նորէն խօսիլը կ'ուզեն : Որ աղէկ գիտէ գործածել ըստ տեղւոյն խելացի խօսքեր, կարճ պատմութիւններ, խելքով անդրադարձութիւններ . և տեսնելով ալ որ ամենքը գոհ են իրմէն ու կ'ախորժին խօս-

քը չերկնցընէր, ինքը զինքը կը բռնէ համեստութեամբ ու կը լուէ, կարգ տալով և ժամանակ ուրիշներուն ալ՝ որ զուարճանան խօսելով, ինքն ալ անոնց հաւնելով :

Թէ որ չես կրնար ըլլալ այն մեծ մարդիկներէն, որ բոլոր ընկերութեան մը զուարճութիւն են, ջանա գոնէ չըլլալու անոնցմէ, որ բոլոր ընկերութեան մը ձանձրութիւն են, նեղութիւն և անտանելի բեռ մը : Եւ գտնուին այնպիսի շատախօսներ՝ եթէ այր եղեր և եթէ կին՝ որ ամբողջ խօսակցութեան մը ժամանակ բերաննին բնաւ չգոցուիր, և բոլոր ըրած խօսակցութիւննին՝ ինչպէս էր, կ'ըսեն, ատեն մը Ինքսիմէնէս իմաստասիրինը՝ բառերու գետ մըն է ու կաթիլ մը խելք չկայ :

Ընկերութեան մէջ խօսակցութեան տիրող մի ըլլար, և մի նմանիւր այն սնապարծ և թեթեւամիտ իշխողներուն, որ ընկերութեան մէջ կ'ուզեն որ խօսողը միշտ իրենք ըլլան, իսկ ուրիշները զիրենք մտիկ ընեն : Ինչչափ կը խօսին՝ որ բերաննին կը փրփրի, կզակնին կը թռչնայ, ու դեռ չեն դադարիր . և որպէս զի քիչ ատենի մէջ շատ բան կարենան խօսիլ՝ լիռտելով ալ կը խօսին, բառերն ալ կէս կէս կը թողուն, և խօսքերնուն մէջ բնաւ վերջակէտ չունին, որ չըլլայ թէ ուրիշ մը սկսի խօսելու : Բայց որչափ որ շատ խօսին, որչափ որ իրենց խելքը ցուցնել ուզեն, այս միայն աղէկ կ'իմացընեն՝ որ անմիտ են : Ինչ որ ուրիշներն ալ քիչ մը իրենց խելքը ցուցընեն, և գիտցիր որ ով որ ինքն իր խելքը միայն կ'ուզէ ցուցընել՝ յայտնի կ'ընէ որ չունի : Պէտք է սիրով մտիկ ընենք ուրիշներն ալ՝ երբոր կ'ուզենք որ անոնք ալ մեզի սիրով մտիկ ընեն :

Տես ուրեմն որ խօսք մը ըսելէդ ետքը ուրիշներուն ալ ժամանակ տաս խօսելու և քեզի պատասխան տալու, և երբոր կը խօսին՝ ջանա որ ինքը զինքդ բռնես ու մտիկ ընես : Շատ հեղու լսելով աւելի հաճոյ կրնաս ըլլալ՝ քան թէ խօսելով : Բայց կան շատեր՝ որ ա-

մենեին չեն նայիր թէ ուրիշը ինչ կը խօսի, հապա թէ իրենք ինչ խօսին . բոլորովին իրենք իրենցմով զբաղած՝ այն կը նային որ մտքերնին եղածը դուրս տան, առանց նայելու թէ ուրիշին խօսքին կը յարմարի մի . շատ հեղու ատեն ալ չտալով խօսողին ըսածը լմնցնելու՝ մէջտեղաց կը կտրեն խօսքը, ու դեռ չսած՝ պատասխանը կու տան : Երոնք չէ թէ միայն կոպտութենէ ու անկրթութենէ առաջ կու գան, այլ և անխելութենէ և աղէկ դատումն չունենալէ : Բայց տես որ շատ ալ սովորական պակսութիւններ են՝ չէ միայն շատախօսներու ու փառասէր պարծենկոտ մարդիկներու, այլ և կրակոտ ու արտոբացող մարդկանց :

Օգուշացիր դարձեալ խօսակցութեան մէջ վճռական ու բացարձակ կերպերով չխօսելու . ով որ կ'ուզէ իր խելքը ուրիշի կանոն ընել և ուրիշներուն մտածմունքն իրենին յարմարցնել՝ զամենքն ալ իրեն դէմ կը գրգռէ : Եսոր համար չըլլայ որ քու խելքիդ հաւնիլ ցուցնես, այլ ջանա որչափ կարելի է՝ զքեզ ուրիշի յարմարցնել : Ինչ որ ուրիշներն ալ քիչ մը ուրախանան՝ կարծելով որ բանի մը մէջ, ուր որ դուն կրնաս սխալած ըլլալ, իրենք քեզմէ աղէկ մտածեր են, ու հաւնէ անոնց ըսածին ուր որ կրնաս և պարտական ես հաւնելու : Պէտք է գիտնայ մարդ ըստ տեղւոյն իր մեծութիւնը քիչ մը վարդնել, թէ որ կ'ուզէ պահել զայն . վասն զի ով որ միշտ ու ամէն բանի մէջ վրայ ելլել՝ վեր գտնուիլ կը նայի, ամէն տեղ վար կը մնայ :

Օգոյշ կեցիր որ ընկերութեան մէջ վիճելու և հակառակութեան հոգի չխոթես . շատ հեղու վիճելու պատճառը չէ թէ ճշմարտութեան սէրն է, հապա հպարտութիւնը : Երեք մեզի հաւնելով՝ կ'ուզենք ցուցնել ուրիշներուն ալ մեր աւելի խելացի ըլլալը, աւելի գիտուն ու աւելի լուսաւորեալ : Երբեմն ալ, որ իմանալով մեր տկարութիւնը՝ դէմ կը դնենք ուրիշի, որպէս զի մենք որ աւելի խելք մը ու գի-

տութիւն մը չկրցանք ցուցնելու, ուրիշն ալ չկարենայ ունենալ այդ փառքը :

Փախիր վիճելէն որչափ որ կրնաս, մանաւանդ անոնց հետ, որ շատ խօսիլ կը սիրեն . Սուրբ Վրքին ըսածին պէս՝ ատիկայ կրակին վրայ փայտ դիզել է : Եւ ճշ, որուն հետ կ'ուզէ թող ըլլայ, երբոր վայելուչ կերպով ինչպէս պէտք է չըլլար՝ գրեթէ միշտ փաստակար է, քան թէ օգտակար : Երկու կողմէն դէմ ընդդէմ կարծիքները մէկմէկու զարնուած ատեն՝ անանկ լոյս մը պէտք է ծագէ, որով ճշմարտութիւնը երևան գայ . բայց շատ հեղու անանկ կայծեր կը թափին, որ բարկութեան ու ատելութեան կրակ մը կը բռնկեցնեն : Ի՞նչին վախճանը շատ հեղու բան սովորիլ չէ, այլ յաղթել : Ի՞նչո՞ղ՝ մարդավարութեամբ, քաղցրութեամբ ու հանդարտութեամբ դիմացինին խօսքը հասկընալ ու անոր կարծեացը խելք հասցնել ուզելուն տեղ՝ յամառութեամբ ու իմաստակութեամբ իր խօսքը պընդել ու առաջ տանիլ կը նայի, ու ամենեւին տեղիք չտար, յաղթուիլ չուզեր՝ երբոր շատ հեղու իրօք յաղթուած է : Եւ ուր կարծիք մը պնդել ու սխալելէն այնպէս չվախնար, ինչպէս լռելէն . կը կարծէ որ այնպէս մեծ ամօթ չէ սխալելը, ինչպէս իր սխալմունքը խոստովանիլը : Սակայն ինչ կը վաստակի անով . բայց եթէ իմացնել ամենուն, որ սակսութիւն մ'ալ աւելի ունի, որ է ըսել՝ ոչ միայն տգէտ է, այլ և յամառ ու պընդադուի :

Ի՞նչելէն փախչելու է ըսինք . բայց պէտք չէ ալ մէկալ ծայրը անցնելով՝ վատ ու անարգ շողոքորթութեամբ մը ուրիշի ամէն սխալմանցն և ծուռ ու մոլոր նախապաշարմունքներուն դուխ ծուել ու հաւանիլ : Բաջութեմ ճշմարտութեան կողմը բռնէ . բայց թէ որ դիմացինդ յամառի, իրեն ծուռ կարծեացը դէմքու ամէն ստուգութեամբ դիտցածներդ ըսելէն ետքը՝ լռէ կամ խօսքը փոխէ : Խօսակցութեան ատեն հանդիպած վիճերու մէջ, որոնք ոչ կրօնի և ոչ ընկերութեան օգուտ մը ունին,

տաքութեամբ ու յամառութեամբ վիճելը՝ չէ թէ խելացի կամ գիտուն ըլլալէն առաջ կու գայ, հապա կը թուութեան պակսութենէ և 'ի հպարտութենէ . և շատ հեղու աւելի օգտակար է անկէջ փախչիլը՝ քան թէ յաղթելը : Արբոր կ'ուզէ մէկը ուրիշի սէրն ու համարմունքը բռնի վաստըկիլ, միշտ կը կորսընցընէ . երբոր հակառակորդը քու կարծեացդ յարմարցընել չես կրնար, դուն իրենին մօտիկնալ ցուցուր . անով աւելի համարմունք կ'առնէ վրագ : Արջափ ուրիշի վրայ բարի ու մեծ համարմունք ունենալ ցուցընէ, այնչափ անոնց համարմունքը մեր վրայ կ'աւելցընէ : Այլ որ քեզի հետ խօսողին տեղիք տաս և ժամանակ իր հանձարը ցուցընելու . խօսքը իրեն գիտցած մէկ բանին վրայ դարձուր, և եթէ խօսիլ կը սիրէ՝ առիթ տուր և թող որ խօսի իր գիտցած բանին վրայօք, ու դուն դիմացը ախորժելով մտիկ ըրէ . որչափ որ նա՝ ինքն իր խօսելու բաղձանքը կը լեցընէ, այնչափ աւելի քեզմէ գոհ կ'ըլլայ : Արեսէն թէ ատենօք մէկ հանձարեղ՝ բայց շատ զրուց և ալ շատ աւելի սնապարծ կնկան մը զուարճալի խաղ մըն են ըրեր : Բսեր են օր մը իրեն՝ թէ “Ա՛յկ իմաստուն մարդ մը եկեր հետդ տեսութիւն ընել կ'ուզէ” : “Ե՛տ աղէկ” կ'ըսէ տիկինը, ու զարմանալի կերպով կ'ընդունի զինքը . և ուզենալով զարմացընել զանիկայ իր վրայ՝ կը սկսի մէկէն բանալ լուռ չկեցող բերանը, խօսիլ ու հազարումէկ հարցմունքներ ընել մարդուն, առանց ուշ դնելու ամենեւին՝ որ անիկայ բառ մըն ալ պատասխան չէր տար : Տեսութիւնը կը լմընայ . կը հարցընեն տիկնոջը քովիննէր՝ թէ “Ի՞նչպէս, գոհ ես այդ մարդէն” . — “Ե՛տ գոհ, կ'ըսէ տիկինը . սքանչելի մարդ, շատ հանձարեղ ու շատ իմաստուն” . և սակայն այն իմաստուն ըսած մարդը համը է եղեր :

Չըլլայ որ անխոհեմութեամբ բանի մը մէջ գիտցածէդ աւելի գիտուն երևնալ ուզես, կամ գիտնոց առջին այնպիսի բանի վրայ խօսիս՝ զոր չես գիտեր

կամ վեր 'ի վերոյ գիտես . թէ որ չէ՝ ծաղր ու ծանակ ըլլալու վտանգի մէջ ես . թէ որ կ'ուզես խօսակցութեան մէջ համարմունք ստանալ, շատ ետեւէ մի իյնար : Բան մը որչափ ստոյգ ալ ըլլայ կամ հաւանական՝ երբոր ուրիշներուն սուտ կ'երևնայ կամ բաւական տեղեկութիւն ու հասկըցողութիւն չունին այն բանին որ կարենան հաւանիլ, մի պնդեր : Արբոր ունկնդրացդ խելքին ու կարողութեանը չափն իմացար, այն չափէն վեր մի ելլեր . ինչ որ անկէջ բարձրագոյն խօսիս, սովորաբար ծաղրելի կ'երևնայ իրենց : Խօսակցութեան մէջ ուրիշի հաճոյ ըլլալու արուեստը ոչ այնչափ բարձր ու բարակ բաներ խօսելու վրայ կեցած է, որչափ այնպիսի բաներ չխօսելու՝ որ մտիկ ընողներուն անհաճոյ ըլլայ : Այդ կերպով խօսակցիլ գիտնալը մեծ նշան է խելացիութեան :

Օգոյշ կեցիր չըլլայ որ զուրիշը խախընելու, ամօթով ձգելու կամ անհաճոյ խօսքերով վշտացընելու ատելի պաշտօն մը վրագ առնես : Արիշի անձնասիրութեանը դպչող ու մահացընողը ինքն իրեն կը փասէ . անձնասիրութիւնը իր վրէժը կը խնդրէ, ու շատ ճարտար է հնարքը գտնալու . շատ հեղու ալ մէկէն 'ի մէկ կը գտնայ, վասն զի ո՞ր տկարն է՝ որ անանկ տեղ չգորանայ թշնամոյն դէմ : Ար պատմեն որ Սոմօր, Բարիզու արքունական համալսարանին յունական լեզուի վարժապետը, անուանի հացկատակ՝ մը ըլլալով՝ մտած ու ելած տները ծաղրածութեամբ ու կատակաբանութիւններով կը վճարէր իր կերակուրը . և իր ծաղրածութիւնը շատ հեղու ատենին ուսումնականացը վրայ էր, զորոնք բոլորն ալ կը ծաղրէր . անոր համար ուսումնականք ալ իրեն դէմ էին : ()ր մը ընկերութեան մը մէջ եղողները իմանալով որ Սոմօր պիտի գայ՝ խօսք ըրին մէջերնին, որ ամենքն ալ իրեն դէմ ելլեն ու շփոթելով զինքը խախընեն : Բոնց ամենուն

գլուխ եղաւ փաստաբան մը, որ մու-
նետի մը որդի էր, ինքն իր վրայ առ-
նելով՝ որ ամենուն առաջնորդ ըլլայ ու
զ՝՝ոնմօր խայտառակէ : Ուստի ՝՝ոն-
մօր եկածին պէս՝ երեսն ՚ի վեր կան-
չել սկսաւ . կռիւ կռիւ : ՝՝ոնմօր տես-
նելով անոր պողալն ու գիտնալով ո՛վ ըլ-
լալը՝ չփոթեցաւ ամենեւին, այլ մէկէն
ըսաւ անոր . « () արմանք, այս որչափ
դունքու հօրդ աննման զաւակ ելեր ես .
հայրդ խաղաղութիւն խաղաղութիւն պո-
ռալէն ձայնը մարեր էր, դուն անոր որ-
դին՝ հիմա կեցեր կռիւ կռիւ կը կան-
չես » : Եւ ասանակնկալ կատակաբանու-
թիւնը անանկ շփոթեց զփաստաբանը,
որ խօսքը կորսնցուց ու զ՝՝ոնմօր խախ-
ընելու տեղը՝ ինքը խախք եղաւ, որով
՝՝ոնմօր խօսեցաւ հոն անարգել որչափ
որ ուզեց, ու ելաւ գնաց :

(ՊԵՏԻ ՀԱՐՈՒՆԱԿՈՒՅԷ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Վիկեկետիոս Մոնդի :

Խտալացուց մատենագրութեան այս
դարը իրաւամբ կը պարծի Վիկեկետի-
ոս Մոնդի բանաստեղծին վրայ, որ
1754 տարւոյն Փետրուարի 19^{ին} ծնաւ
Հռոմայ տէրութե Լիֆոնսինէ գեղին
մէջ : Բիւզատենէն ծնողքը Մայանոյ
եկան . և անոր մօտ եղած Ֆուզինեա-
նոյ աւանը քիչ մը նախնական կրթու-
թիւններ առնելէն ետքը՝ Վիկեկետիոս
Ֆաէնցա քաղաքին կղերիկոսարանին
մէջ իր գրագիտական ընթացքն ըրաւ :
Եւ որքան Ֆերրարա փոխադրուեցան ըն-
տանիքը, սկսաւ նոյն քաղաքին համա-
լարանը յաճախել . որովհետեւ հայրը
կ'ուզէր որ օրէնսգիտութեան ետեւէ ըլ-
լայ : Բայց Մոնդի կը զգար սրտին մէջ
կրակ մը, որ հանդարտ ու ծանր մտա-
ւոր զբաղմունքներ չվերցընելով՝ կ'ու-
զէր համարձակ տեղիք տալ երեւակայու-

թեան . անոր համար՝ ուրիշ այնչափ
մեծ բանաստեղծից նման՝ Թողուց օ-
րէնսգիտութիւնը : Եւ բանաստեղծա-
կան հանձարոյն առաջին նշողքները
ցուցուց լատին յանկարծախօս ոտանա-
ւորացն ու տաղաչափութեանց մէջ .
բայց Թէպէտ և շատ լաւ գիտէր այս
լեզուն ալ, բարեբաղդաբար իր առա-
ջին յաջող փորձերէն ետքը՝ ձեռք ա-
ռաւ իր բնիկ իտալական լեզուն . վասն
զի լատին լեզուն մեռած լեզու ըլլալով՝
ամենէն աւելի լաւ գիտցողներուն գրու-
թիւններն ալ հետեւակ են, և ոչ երբեք
պիտի կարենան () գոստոսի դարուն մա-
տենագրութեան վայելութեանը մեր-
ձենալ : Սակայն Խտալացուց ընտիր
մատենագրաց բանաստեղծութեց վրայ
երկար քննութեամբ շատ աշխատած
ըլլալով Մոնդի՝ յայտնի տեսաւ որ նոյն
ատենը բանաստեղծութիւնն որչափ ին-
կած ու տկար էր իր ազգին մէջ . որով
հետեւ Ժամանակին բանաստեղծները
կուրաբար կը հետեւէին այն մեծաբան
ու անիմաստ ոճին, զոր Ֆրուկոնի
հնարեր էր, և իրեն հանձարն ալ չու-
նենալով՝ շատ մեծ փնաս բերած էին
գրականութեան այս մասին : Եւ այս
պատճառաւ ջանաց նախանձորդ ըլլալ
գլխաւորապէս Վարանոյ ու Վինձոնի
անուանի Ֆերրարացի բանաստեղծից,
որ այն դարուն սովորական ոճէն զար-
տուղելով՝ առաջինը ոյժ մը ունէր երեւա-
կայութեան և ներդաշնակութիւն մը
տաղաչափութեանը մէջ . իսկ երկրոր-
դը, ինչպէս նաև Վարանոյ, ունէր
շատ զգայուն գրիչ, և աշխոյժ ու կեն-
դանի միտք մը . այս ետքի յատկութիւն որ
բանաստեղծ մը ունենայ, քերթողական
երեւակայութիւնները գրեթէ ինքնի-
րեն կը ծնանին մտքին մէջ, և ամէն
բան ոգի, կերպարանք ու գոյն կ'առնէ
իր մտածութեանցը մէջ : Եւ ատ չգնաց՝
որ անցաւ զանոնք մեր երիտասարդ բա-
նաստեղծը, և այն յատկութիւնները
գերազանց կերպով կը փայլէին իր գը-
րուածոց մէջ : Եւ արունակ կը կարգար
Վարգարէի մատենաները, որոնց գեր-
մարդկային վսեմութիւնը աղէկ կը